

می‌شود تا جایی که حجاب را کنار می‌گذارد، لباس‌های فرنگی می‌پوشد و در نهایت ترک مذهب و شعائر آن می‌کند. برخی از منابع اشاره می‌کنند که او پس از خاتمه دادن به ازدواج ناموفق خود، در روابط آزادانه با مردان افراط می‌کند. تاج‌السلطنه بعدها در طول اقامت خود در اروپا نیز تحت‌تأثیر زندگی زنان اروپایی و اندیشه‌های فمینیستی آنان و نیز افکار نوین سیاسی و اجتماعی متفکران غربی - که گاهی با فرهنگ اسلامی جامعه تضاد داشت - قرار می‌گیرد.

● نقد بر آداب و رفتار مردسالارانه

تاج‌السلطنه باوجود شاهزاده‌بودنش و رشد و تربیت در حرم‌سرای ناصرالدین شاه از نخستین زنان روشنفکر ایران بوده است که بدرستی او را «فمینیست و سوسیالیست» هم خوانده‌اند. آشنایی این زن با موسیقی، نقاشی، ادبیات، تاریخ، فلسفه و زبان فرانسه در متن خاطراتش بخوبی پیداست. این شاهزاده اگر چه به دلیل دلبستگی فراوان به پدرش گاهی دچار تعصب می‌شود و حتی هنگام داوری در مورد مخالفان شاه تعصب نشان می‌دهد اما در نقد آداب و رفتار مردسالارانه نزدیکان و بی‌تدبیری‌های برادر تاجدارش مظفرالدین شاه و حتی انتقاد از خود و دیگر بستگانش منصف و واقع بین است.

● زندگی از تولد تا طلاق

همان طور که اشاره شد تاج‌السلطنه دختر دردانه ناصرالدین شاه قاجار بود. او در سال ۱۳۰۱ هجری قمری مصادف با ۱۲۶۲ هجری شمسی به دنیا آمد و مادر او زنی به نام «توران السلطنه» از بستگان پدری شاه بود. بعد از تولدش او را به رسم معمول به دایه‌ای از کنیزان سیاه دربار سپردند. هفت ساله بود که به مکتب فرستادنش اما دو سال بیشتر بنا به دلایلی که بعداً اشاره می‌شود به مکتب نمی‌رود. این دختر زیبای دربار را با اینکه «عزیزالسلطان» ملیچک معروف و پسرخوانده ناصرالدین شاه، دلباخته و خواهان او بود به شخصی به نام «حسن خان شجاع السلطنه» شوهر می‌دهند که او هم کودکی به سن خود تاج‌السلطنه بود. ناصرالدین شاه که این دختر خود را بسیار دوست داشت شرط گذاشته بود تا بیست سالگی به خانه شوهر نیرند. اما او را بعد از ترور ناصرالدین شاه و در دوره حکومت مظفرالدین شاه به خانه شوهر فرستادند. این ازدواج همان‌طور که تصورش می‌رفت به دلایلی از جمله هوس بازی‌های شوهر سرانجام به طلاق کشید.

● وسوسه اطرافیان و متملقین

تاج‌السلطنه در مسیر زندگی خود با فراز و فرودهایی همراه بود که گاهی باعث رفتارها و تصمیم‌هایی نادرست که خودش هم به آن اشاره کرده است، شده است. در جایی درباره او آمده است: «عدم همفکری تاج‌السلطنه

با همسرش و نیز تحریک و اختلاف افکنی اطرافیان آنها، سرانجام منجر به جدایی آن دو از هم شد و وجود سه فرزند نیز نتوانست مانع این امر شود. تاج‌السلطنه در خاطراتش علاقه به یادگیری دانش و سفر به اروپا را علت جدایی خود از همسرش بیان می‌کند. وی بعدها از این اقدام پشیمان شده و وسوسه اطرافیان و بویژه آموزش‌های معلم خود را که سعی در جدا کردن او از مذهب داشت، مسبب جدایی‌اش می‌داند و می‌گوید: «این متملقین، مذهب و جدیت من در اوامر آسمانی را هم مخالف با خیالات فاسد خود دیدند، خواسته مرا از قید مذهب خلاص کرده، بعد با کمال آسانی از شوهرم هم جدا کنند.»

● غریزدگی تا رسیدن به بی‌دینی!

در آخرین نوشته‌های تاج‌السلطنه خود او به صراحت به این موضوع اشاره می‌کند که تحت تأثیر افرادی غرب زده به لامذهبی می‌رسد. یکی از این اشخاص جوانی از اقوام نزدیک او بوده است که به او علاقمند بود. او را تحریک می‌کند که باید تحصیل کند و فرانسه بخواند. این جوان هفته‌ای سه روز به تاج‌السلطنه درس می‌داده است تا جایی که او را تحت تأثیر حرف‌های خود قرار می‌دهد به این صورت که در وقت استراحت بین درس خواندن، صحبت‌های مذهبی می‌کرده است و از دنیای طبیعیون که به هیچ گونه مذهبی اعتقاد نداشته‌اند برای او می‌گفته است!

● تغییر تا ترک نماز و طاعت!

او در ارتباط با آن جوان که به او درس می‌داده است و تحت تأثیر آن قرار گرفته است نوشته است: «... من در اوایل خیلی متغیر شده، با او مجادله می‌کردم بعد کم کم گوش می‌کردم. پس از مدتی باور کردم. کاری که کردم تغییر لباس دادم. لباس فرنگی، سربرهنه. در حالتی که هنوز در ایران زن‌ها لباس فرم قدیم را داشته. پس از ترک لباس، ترک نماز و طاعت را هم کردم زیرا که با... و آستین‌های تنگ لباس‌های چسبیده وضو ساختن و نماز کردن مشکل بود. پس از اینکه نماز ترک شد، تمام مذاهب و اعتقادات را باطل شمرده.»

● تنها نسخه دست‌نویس از خاطرات

تاج‌السلطنه

خاطرات تاج‌السلطنه نخستین بار به کوشش و مقدمه «منصوره اتحادیه (نظام مافی)» و «سیروس سعدوندیان» در سری کتاب‌های نشر ایران در آغاز دهه شصت منتشر شده است. این چاپ بر اساس نسخه دست‌نویس «رحمت‌الله داعی طالقانی» ملازم سفارتخانه جلیله دولت عالی‌ه افغانستان (تحریر شده در سال ۱۳۰۳ شمسی) انجام شده که او گویا نسخه دست‌نویس تاج‌السلطنه را در اختیار داشته است. نسخه‌ای که تاکنون یافت نشده است.

● آغاز نوشتن خاطرات همراه با ضعف حکومت قاجار

هنگام تولد این شاهزاده، پدرش ناصرالدین شاه و حکومت قاجار در اوج اقتدار و ثبات بود. اما زمانی که تاج‌السلطنه دست به قلم شده و شروع به نوشتن فراز و فرودهای زندگی خود می‌کند آتش جنگ جهانی اول، جهان را در شعله‌های خود می‌سوزاند. زمانی که در ایران وقایعی همچون اعتراض زنان بی‌حقوق حرم‌سرای سلطانی بعد از شکستن قلیان‌ها، فساد فراگیر دربار، قتل ناصرالدین شاه پدر، انقلاب مشروطیت و... در نهایت فراهم شدن افول پایه‌های حکومت قاجار، دنیای پر از پرسش تاج‌السلطنه را درگیر خود می‌کند.

● ثبت «نباید»ها در خاطرات تاج‌السلطنه

خاطرات تاج‌السلطنه که به روایت جزء به جزء آن خواهیم پرداخت، زندگینامه خود نوشت اوست که از بدو تولد تا زمان متار که با همسرش را در برمی‌گیرد. یکی از اهداف اصلی تاج‌السلطنه برای نوشتن این خاطرات، بیان احساسات شخصی او بوده است. او در خاطراتش بر هر آنچه «نباید» شورید. چه آنجا که نظام سلطنتی خاندان خود را مورد سرزنش قرار می‌دهد و چه آنجا که از احساسات شخصی خود به عنوان یک زن سخن می‌گوید. خاطرات او سرشار از مجموعه عواطف بشری یعنی عشق، تنفر، پشیمانی، حسادت، دلسوزی، و... که کمتر زنی در آن دوران جسارت بیان این احساسات را داشته است.

